

УДК 37. 091. 4: 164. 042

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.2.2021.01>**Василь Шуляр,**

ORCID iD 0000-0001-8643-0105

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії й методики
мовно-літературної та художньо-естетичної освіти
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вул. Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
vasyl.shuliar@toippro.mk.ua

МЕТОДИЧНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВАЛЕОЛОГІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО УРОКУ/ЗАНЯТТЯ ЛІТЕРАТУРИ

(стаття друга)

2.2. Методичні засади валеологізації сучасного уроку/заняття літератури

Автор статті подає теоретико-методичне обґрунтування використання системи принципів, методів і прийомів валеологізації уроку/заняття літератури. Запропоновано як загально-методичні, так і специфічні методи і прийоми уроків/занять у системі літературної освіти школярів. Стаття містить низку загально-методичних і специфічних принципів валеологічно зорієнтованого уроку/заняття літератури. Вони забезпечать системність дій суб'єктів уроку/заняття. Виписано організаційні форми та методи валеологізації освітнього процесу, які узгоджуються з цільовим спрямуванням прийомів здоров'язбережувальної технології. Для реалізації здоров'язбережувальної стратегії в системі літературної освіти виокремлено дві групи методів навчання/учіння: загальнопедагогічні і специфічні. Автор запропонував класифікатор прийомів реалізації здоров'язбережувальної стратегії уроку/заняття літератури. Подано визначення «валеологічно зорієнтований урок/заняття літератури». Представлено авторську модель «Компоненти здоров'язбережувальних технологій у системі літературної освіти школярів». Зроблено огляд деяких практик реалізації компонентів/засобів для здоров'язбережувального уроку/заняття в системі мовно-літературної освіти.

Ключові слова: валеологізація освітнього процесу; валеологічно зорієнтований урок/заняття літератури; здоров'язбережувальна технологія; класифікатор прийомів здоров'язбережувальної стратегії; принципи, методи і прийоми валеологізації уроку/заняття літератури.

© Шуляр В. І., 2021

Валеологічні знання містять багато аспектів. Умовно їх поділяємо на дві групи залежно від суб'єктів освіти. Для нас актуальними є наразі два: педагог і учні. Валеологічні знання можна розглядати з таких позицій: філософської, психологічної, педагогічної, методичної (для вчителів), екологічної, математичної, біологічної, валеологічної тощо (з орієнтацією на учня). Наприклад: валеологічний – про-світницько-оздоровчий, продукування но-

вих знань, профілактика захворювання та ін. Математичний аспект забезпечує у процесі валеологічної освіти здійснення дії на визначення/збір/оброблення статистичних (кількісних) даних про здоров'я людини. Такий інтегративний і системний підхід є основою якісної освітньої послуги та сприяє набуванню бази системних знань, умінь, навичок, норм, цінностей для розуміння як забезпечити для себе безпечне, комфортне, щасливе, здорове життя в суспільстві.

Статистичні дані, які були наведені в першій статті (Шуляр В. І., 2021, с. 12–13), а також у публікаціях, що були вже названі в першій статті, засвідчують, що кількість здорових дітей за час навчання в школі зменшується в 4–5 разів. 90 % школярів мають проблеми зі здоров'ям, 20 % становлять учні, які мають хронічні захворювання із надлишкової ваги, і лише 6–8 % закінчують заклад загальної середньої освіти здоровими. Незважаючи на активний рух «Шкіл сприяння здоров'ю», введення різноманітних валеологічно зорієнтованих курсів у закладах різних типів, позашкільних заходів, не завжди вдається забезпечити високий рівень реалізації здоров'язбережувальної стратегії. Статистичні дані саме це і засвідчують. Актуальність проблеми власне зумовлена тим, що така робота має здійснюватися на системному рівні, комплексно і під час кожного уроку/заняття незалежно від навчального предмета.

Метою статті є теоретико-методичне обґрунтування використання системи принципів, методів і прийомів як загально-методичних, так і специфічних у системі уроків/занять літератури. **Завдання:** вибудувати низку загально-методичних і специфічних принципів, які забезпечать системність дій суб'єктів уроку/заняття; виписати організаційні форми та методи валеологізації освітнього процесу, узгоджуючи з цільовим спрямуванням прийомів здоров'язбережувальної технології; для реалізації здоров'язбережувальної стратегії в системі літературної освіти виокремити дві групи методів навчання/учіння: загальнопедагогічні та специфічні; розробити класифікатор прийомів реалізації здоров'язбережувальної стратегії уроку/заняття літератури; запропонувати визначення «валеологічно зорієнтований урок/заняття літератури» та компоненти здоров'язбережувальних технологій у системі літературної освіти школярів; зробити огляд деяких практик реалізації компонентів/засобів для здоров'язбережувального уроку/заняття в системі мовно-літературної освіти.

Валеологізація уроку/заняття або/і навчальних предметів нині активно вивча-

ється вченими й реалізується практиками. Про деякі вектори валеологізації уроку/заняття або/і навчальних предметів йшлося в попередній (першій) статті. Назвемо деякі: педагогіка здоров'язбереження в умовах Нової української школи (Лавріненко Л., 2019), сучасні напрями валеологізації навчальних предметів (Лапасенко С., 2005), особливості процесу формування індивідуальної системи валеологічних знань через валеологізацію математики та алгебри (Шевчук О., 2011), здоров'язбережувальні аспекти шкільного уроку (Рыбина И., 2011), урок літератури з позицій біоадекватної технології навчання (Богосвятська А.-М., 2015), сучасні підходи до здоров'язбережувального уроку в освітньому процесі Нової української школи (Лавріненко Л., 2018), місце здоров'язбережувальної компетентності у структурі професійної компетентності вчителя (Кочерга Є., 2020).

Важливо спиратись і на досвід учителів-практиків із інших дисциплін у процесі формування ключових компетентностей через валеологічний супровід уроків, наприклад, занять із математики, біології, валеології, предметів у початкових класах. Серед набору компетентностей виділяється й здоров'язбережувальна, яка розуміється як комплекс знань, умінь, ставлень та цінностей, які спрямовані на збереження та укріплення здоров'я, свого та оточення, на уроках і в позаурочній діяльності. Формувати цю компетентність допомагає емоційний комфорт на уроці, доречне введення валеологічних даних і фактів, проведення валеопуз, хвилин рухової активності, музикотерапевтичних пауз, релаксаційних вправ, використання парт-конторок (автор упровадив у Котляревській середній загальноосвітній школі I–III ступенів Жовтнєвої районної ради Миколаївської області з 1987–1988 н. р.), оптимальне використання меблів і середовища класної кімнати для гармонізації простору, ароматерапія та ін.

Очевидним нині є те, що будь-яка методика і технологія має передбачати здоров'язбережувальний аспект, який забезпечить ефективність природовідповідного впровадження в систему навчального

процесу. Технології здоров'язбережувального спрямування мають створювати безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі/класі/на уроці, раціональної організації навчально-пізнавально-виховного процесу відповідно до фізіолого-фізичних та інтелектуально-пізнавальних можливостей дитини, їхньої фізичної і навчального навантажень. Стурбованість небезпечністю освітнього процесу не поодиноким, проте, як показує практика, масове захоплення різними методиками і технологіями триває донині, їхня пропаганда активна, і це, з першого погляду, добре за однієї умови: чи є таким масовим експертно-аналітичний висновок щодо їхнього здоров'язбережувального ефекту. Фізіологи, гігієністи та медики приділяють цьому достатню увагу. У системі освіти ще не є нормою оволодіння хоча б азами лікувальної педагогіки, про яку писали В. О. Сухомлинський, О. О. Ухтомський. Здоров'язбережувальна технологія – це формування в учнів необхідних знань, умінь і норм здорового способу життя, вироблення навичок демонстрування перспектив їхнього використання в житті та професійно-фаховій діяльності. Упровадження та використання технологій здоров'язбережувального спрямування повинно відповідати системі як загально-методичних, так і специфічних принципів, методів і прийомів.

До загально-методичних принципів, які визначають зміст, організаційні форми та методи навчального процесу, узгоджуючись із цільовим спрямуванням здоров'язбережувальної технології, віднесемо: принцип системності, послідовності, наступності, наочності, активності, неперервності, доцільності та ін. До специфічних принципів належать урахування: індивідуальних і вікових особливостей учня-читача; усебічно та гармонійно розвиненої читацької особистості; валеологічно оздоровчої спрямованості літературної освіти; комплексного міждисциплінарного спрямування літературної освіти та читацької діяльності; відповідальності за своє здоров'я читача та здоров'я оточення під час літературної практики; зв'язку літе-

ратурної освіти з практикою читацької діяльності; узгодженості санітарно-гігієнічних норм і читацької діяльності школярів та ін.

Для досягнення здоров'язбережувальної стратегії під час літературної освіти учнів-читачів застосовують дві групи методів навчання/учіння: загальнопедагогічні (методи навчання/учіння в системі літературної освіти учня-читача: 1) пояснювально-ілюстративний (рецептивно-репродуктивний); 2) метод читання, переказування, оповіді художнього твору; 3) евристичний, дослідно-пошуковий, проблемний; 4) творчо-синтетичний та специфічні методи/прийоми – програмно-проектувальний і моделінгово-аудіовізуальний, а серед них: художня оповідь; дидактичне оповідання; лекція-візуалізація; статичне й динамічне демонстрування літературно-мистецького матеріалу; ілюстративно-демонстраційне представлення теоретико-критичного матеріалу; практико-тренінговий (із виразного читання; аналізу та інтерпретування художнього твору тощо); ситуативно-ігровий.

Структурним елементом того чи іншого методу є прийоми як його складова та окремий етап реалізації.

Класифікатор прийомів може бути таким: **профілактико-захисні** (профілактичні бесіди щодо гігієни читання; коментар листівок медичним працівником (учителем літератури) про санітарно-гігієнічні вимоги до роботи з електронними засобами навчання; відеофрагменти про ризики й небезпеки з інтернет-джерелами під час літературно-мистецької освіти); **компенсаторно-нейтралізувальні** (хвилини рухової активності, музико-терапевтичні паузи, релаксаційні вправи; оздоровча, пальчикова, дихальна, корегувальна гімнастики; точково-тактильний масаж; валеопauзи під час вивчення літературної теми та ін.); **стимулювально-підтримувальні** (елементи загартування; прийоми сугестопедії, психотерапії, фітотерапії тощо); **інформаційно-навчальні** (дайджест-повідомлення; валеологовідеосюжети; інформативні валеологобесіди; валеологічні музичні презен-

тації).

Для розуміння моделі уроку за валеологічними нормами ми спиратимемося на наукові розвідки та технологічні підходи до валеологізації навчального процесу М. С. Гончаренко, С. Є. Лупаренко (м. Харків), О. М. Ващенко, Т. Є. Бойченко, С. О. Свириденко (м. Київ). О. М. Ващенко виділяє такі типи здоров'язбережувальних технологій: здоров'язберігальні технології, оздоровчі технології, технології навчання здоров'я, технологія виховання культури здоров'я (О. М. Ващенко, С. О. Свириденко, 2006). М. С. Гончаренко і С. Є. Лупаренко подають розуміння понять «здоров'язберігаюча освітня технологія», «групи здоров'язберігаючих технологій», «здоров'язберігаючі компоненти» (Гончаренко М. С., Лупаренко С. Є., 2010). Серед них: групи здоров'язбережувальних технологій: медико-гігієнічні, фізкультурно-оздоровчі, екологічно здоров'язбережувальні, технології забезпечення безпеки життєдіяльності, здоров'язбережувальні освітні технології, лікарсько-оздоровчі, соціально-адаптувальні й особистісно-розвивальні. Основними групами здоров'язбережувальних освітніх технологій є: організаційно-педагогічні технології (ОПТ), психолого-педагогічні технології (ППТ), навчально-виховні технології (НВТ).

Для визначення нашої позиції щодо використання тої чи іншої методики чи технології навчання зважимо на позицію Ганса Сельє, відомого австро-угорського і канадського біолога, лікаря, директора Інституту експериментальної медицини і хірургії в Монреалі (Канада), а нині це Міжнародний інститут стресу. Науковець звертає нашу увагу в книзі «Від мрії до відкриття: як стати вченим» на дві для нас актуальні речі: здоров'я й енергія та розуміння технології як прикладної науки. Щодо першої тези, то її подаємо в авторському варіанті: *«Упоминание здоровья и энергии в числе полезных для занятия наукой качеств может показаться излишним. Эти качества так или иначе важны для любой деятельности; сидячий образ жизни ученого, быть может, предполагает их не в меньшей степени,*

чем занятия другими профессиями. Ученному-«фундаментальщику», безусловно, не нужна мощная мускулатура, но слабое, подверженное болезням, чересчур изнеженное тело неспособно противостоять тяжелым нагрузкам, с которыми сопряжены высшие достижения в любой области. Ученый, который стоя проводит в лаборатории долгие часы или напрягает все свои умственные силы, погружаясь в многочасовые абстрактные размышления, нуждается в дисциплинированном, мужественном и, я бы сказал, спартанском образе жизни. Он должен находить способы поддерживать свою физическую форму, несмотря на искусственно созданные работой в лаборатории жизненные привычки. Верно, что иногда физический или психический дефект может послужить движущей силой для совершенствования человеком своих творческих и интеллектуальных способностей, но наличие такого дефекта требует еще большего внимания к своей физической форме» (Селье Г., 1987, с. 6).

Технологія в розумінні Г. Сельє – це застосування наукових знань до практики, інакше кажучи, це прикладна наука. Вона забезпечує реалізацію всього, що пов'язано з виробленням нових фундаментальних наукових знань.

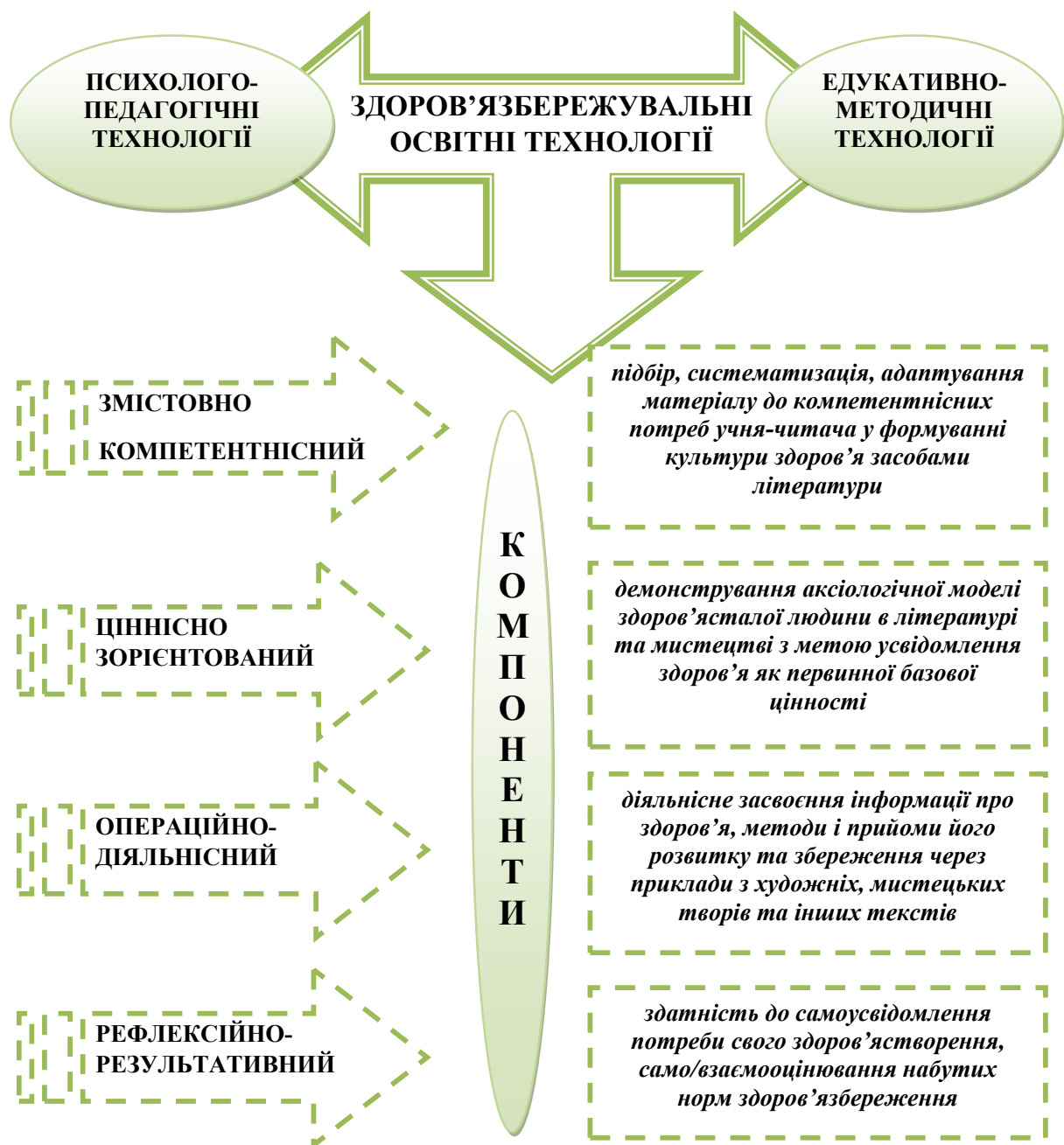
Урахування вище наведених думок є важливим для вибору тої чи іншої тактики суб'єктами літературної освіти, особливо з проєкцією на валеологічну стратегію уроку/заняття.

Для нашого дослідження зі здоров'язбережувальних освітніх технологій важлива група ППТ – психолого-педагогічні технології. Ми окремо виділяємо едукативно-методичні технології валеологічно зорієнтованого навчання та розвитку учнів-читачів (ЕМТ+ВНР), яка враховує міждисциплінарний підхід, особливості законів психології, фізіології, педагогіки (теорія розвитку – теорія виховання – теорія навчання) та специфічні засади методики вивчення і викладання літератури. Погоджуємося з позицією М. С. Гончаренко і С. Є. Лупаренко, що здоров'язбережу-

вальне навчання і виховання передбачає «цілеспрямовану взаємодію вчителя та учнів, послідовну систему активних дій усіх учасників навчально-виховного процесу, спрямованого на створення здорового середовища для формування таких життєвих навичок, які ведуть до збереження, зміцнення та відтворення здоров'я й орієнтують на утвердження здорового способу життя, розвиток духовно, психічно, фізично та соціально здорової особистості» (Гончаренко М. С., Лупаренко С.

Є., 2010, с. 34). Компоненти здоров'язбережувального навчання і виховання, які виділяють учені, беремо за основу для едукативно-методичної технології валеологічно зорієнтованого навчання та розвитку (ЕМТ+ВНР). Опрацьовані матеріали представляємо схемою з уживанням поняття «здоров'язбережні освітні технології» (ЗОТ), «едукативно-методичні технології валеологічно зорієнтованого навчання та розвитку учнів-читачів (ЕМТ+ВНР)» (рис. 1).

Рис. Компоненти здоров'язбережувальних технологій у системі літературної освіти

Джерело: складено автором самостійно й опубліковано

(Шуляр В. І., 2012)

Важливим елементом здоров'язберезувальних освітніх технологій у системі літературної освіти є валеологічно зорієнтований урок/заняття літератури.

Валеологічно зорієнтований урок/заняття літератури – така форма організації літературної діяльності її суб'єктів, де кожний дбає про збереження та підвищення запасу своїх життєвих сил від початку до кінця, формуючи свою ціннісну модель здоров'ясталої людини, щоб досягти планованого читацького результату.

Компоненти здоров'язберезувального уроку визначено М. С. Гончаренко, С. Є. Лупаренко, Н. В. Масловою, Н. В. Антоненко, учителями-філологами: В. Тур, Н. Нємченко (Харківська обл.), Т. Синявською (Росія), А.-М. І. Богосвятською (Львів), які впроваджують біоадекватну (природовідповідну) методику, та іншими. До валеологічно зорієнтованого уроку літератури віднесемо такі компоненти:

- позитивне емоційне налаштування: прийоми жестово-мімічно-словесного привітання, прийоми жестово-мімічно-словесної подяки/оцінки, музикотерапевтичні прийоми, релаксаційні дії і т. п.;
- активне міжособистісне спілкування: ситуації співпраці в парі (статичній/динамічній), групі з наступною взаємодіяльністю, етичним прощанням, привітанням тощо;
- психолого-дидактичні засоби та дії: використання логіко-семіотичних моделей (ЛСМ) (за В. І. Шуляром), «образонів» (за Н. В. Масловою, Н. В. Антоненко), предметів для тактильного сприйняття, імітаційно-звукові засоби, предмети та речі, які пов'язані з літературно-мистецькою темою та ін.;
- санітарно-гігієнічні вимоги: провітрювання, температурний режим, освітлення та ін.;
- фізично-оздоровчі дії: фізхвилинки/паузи, гімнастика для очей, пальців, ігрові руханки, тактильні вправи та

ін.;

- розташування меблів (по периметру уздовж стін чи півколом для забезпечення відчуття себе в колективі, творчому взаємозв'язку, єдності спілкування та діяльності); доречне використання одномісних парт, парт-конторок (для роботи стоячи) із метою мобільного трансформування їх для поєднання індивідуальної та колективної роботи; використання стаціонарних парт – «круглих» столів для групової роботи та ін.

У системі мовно-літературної освіти урахування вище названого здійснено філологом із Києва Людмилою Іванівною Забаштою, яка в 1992 році, на наші запитання, приїздила до освітян Жовтневого району Миколаївської області і ділилася своїм досвідом із колегами. Свою методику і технологію заняття Л. І. Забашта представила в книзі «Узагальнення й систематизація знань з української мови». Повторення й узагальнення лінгвістичного матеріалу вчителем здійснювалося за допомогою схеми-опори (моделі) («образонів», якщо послуговуватися термінологією Н. В. Маслової, Н. В. Антоненко з «ноосферної освіти»). Ось як це подала слухачам Л. І. Забашта під час зустрічі та у своїй публікації:

Усі схеми-опори підпорядковані виховній, пізнавальній і навчальній меті. Форми для схем-опор підібрано не випадкові. Кожна схема несе в собі асоціативні образи: народного музичного інструмента, колеса, воза, будівлі – витвору людських рук, і образи природи – сонця, людини. Усі ці образи – носії краси природи і духовності. Це дає можливість дитині сприймати світ через форму, колір, звук, ритм, допомагає уявляти і фантазувати. Водночас кожна частина (схема, піктограма, малюнок) будь-якої схеми-опори виконує на заняттях конкретну роль.

Схема охоплює узагальнений теоретичний матеріал із мови (це може бути до всього розділу, до декількох занять, до одного – як учителів і учням зручно), частини схеми нумеруються.

На основі схеми вчитель проводить пояснення теоретичного матеріалу, учень закріплює його в класі і вдома. Піктограма, яка означає малюнкове спрощене зображення предметів, понять, що замінює слово, виконує на занятті перехідну узагальнену модель до малюнка і водночас допомагає нам швидко перевірити знання учнів із теоретичного матеріалу під час групової, міжгрупової роботи та самоперевірки знань.

Учень, вибравши слова із тексту-опори, які ілюструють правило, розміщує ці слова в ту частину піктограми, номер якої збігається із номером схеми, а потім сам учень чи товариш звіряє із правилом, яке формулюється у схемі. Можна аналогічно перевірити знання правил. Запис у піктограмі ведеться

чорним простим олівцем, щоб можна було легко стерти написане гумкою, а піктограму використати знову.

Малюнок – це вже художній образ, який застосовується для написання оригінальних, самобутніх текстів (творів).

Схеми, піктограми, малюнки до однієї й тієї ж теми можуть бути різними. Це залежить від загального задуму всього сценарію чи за одним розділом (темою), чи за кількома. Наприклад, за темою «Текст. Стилі мовлення» було створено схему (модель) на основі поєднання трикутників, прямокутників, піктограму – у вигляді хати і малюнок «Хата». Дехто з учнів зробив піктограму, малюнок у вигляді храму, палацу, інші сприйняли зовсім в іншому об-

Рис. Схеми-опори Л. І. Забайти: схема, піктограма, малюнок подано за виданням (Забаита Л. І., 1991, с. 59, 91, 109, 125).

разному осмисленні «Текст. Стили мовлення» і зобразили схеми-опори у вигляді метеликів, бджіл, сот тощо. Отже, створення схем-опор сприяє розвитку уяви, фантазії. Або в схемі-опорі, де закладено теоретичний лінгвістичний матеріал, наприклад, із фонетики, з'являється схема, піктограма, малюнок «Кувиці, або свиріль»; орфографія – «Колесо», будова слова, словотвір – «Сонце», частини мови – «Віз», дієслово та його форми – «Козак Мамай», синтаксис: просте і складне речення, пунктуація – «Дівчина з відрами», синтаксис: просте речення – «Вітряк» (деякі зразки подано вище).

Схеми-опори, піктограми, малюнки за схемами виконані в кольорі, але ми маємо змогу подати лише чорно-білі зразки.

Схема-опора дає зрозуміти учневі, що правило не може бути саме по собі, що воно є частинкою мовного цілого, і якщо не оволодіти хоча б одним із цих правил, то не можна грамотно висловлювати думки, грамотно писати. Водночас схеми-опори дають зрозуміти, що кожен розділ науки перебуває в тісному зв'язку з іншими розділами, без знань яких неможливо досягти грамотності.

Працюючи за схемами-операми, маємо можливість принагідно повторювати близькі до теми питання. Наприклад, за схемою-опорою «Будова слова і словотвір» повторюємо: правопис префіксів, суфіксів, творення, правопис складних слів тощо.

Схеми-опори допомагають здійс-

нювати і міжпредметні зв'язки: мови з геометрією (для схем використовуються геометричні фігури), із літературою, образотворчим мистецтвом, етнографією, фольклором, музикою.

Висновки, перспективи дослідження. Очевидним стає, що об'єднання вище викладеного в систему забезпечить валеологічний простір сучасного уроку/заняття літератури (і не тільки) як однієї з основної (на сьогоднішній день) форми організації навчання. Валеологізація уроку/заняття літератури сприятиме реалізації ідеї «медичної педагогіки» (за В. О. Сухомлинським), здоров'язбережувальної педагогіки, забезпечуватиме суб'єктам літературної освіти (учителеві-філологу й учню-читачеві) збереження та збільшення їхніх життєвих сил від початку до кінця заняття.

Валеологічно змодельований урок/заняття та зреалізований у практичній діяльності має не тільки засвідчити свою життєздатність, а й виховувати та стимулювати в суб'єктів літературної освіти бажання жити й діяти за здоров'язбережливими приписами й потребами. Важливо, щоб після такого уроку/заняття кожен відчув і пережив радість зустрічі один з одним, із літературно-мистецьким явищем, відчуття того, що життя – це чудо, дароване Вищими силами, і наше завдання – наповнювати своє тіло й душу позитивом. Надалі маємо з'ясувати особливості уроків/занять літератури валеологічного спрямування та запропонувати методичні моделі або/і навчальні ситуації, які забезпечуватимуть формування

ЛІТЕРАТУРА

1. Богосвятська А.-М. І. Біоадекватна (ноосферна) практика літературної освіти : [уроки за біоадекватною технологією] / Анна-Марія Богосвятська // Зарубіжна література в школах України. – 2012. – № 4. – С. 16–22.
2. Богосвятська А.-М. І. Здоров'язбережувальні та здоров'ятворчі технології на уроках світової літератури / Анна-Марія Богосвятська // Зарубіжна література в школах України. – 2012. – № 6. – С. 14–16.
3. Богосвятська А.-М. І. Як зробити смачний, ароматний, кольоровий урок літератури : [методичний посібник] / Анна-Марія Богосвятська. – Львів : Норма, 2015. – 136 с.
4. Ващенко О. М. Готовність учителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі / О. М. Ващенко, С. Свириденко // Здоров'я та фізична культура. – 2006. – № 8. – С. 1–6.
5. Гончаренко М. С. Поняття «валеопедагогіка» та «педагогічна валеологія» у пси-

- холого-педагогічній літературі / М. С. Гончаренко, С. Є. Лупаренко // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2010. – № 1. – С. 30–38.
6. Забашта Л. І. Узагальнення й систематизація знань з української мови. 10 клас [посібник для вчителя (з досвіду роботи)] / Людмила Іванівна Забашта. – К. : Освіта, 1991. – 160 с.
7. Кочерга Є. В. Місце здоров'язбережувальної компетентності у структурі професійної компетентності вчителя // Євгенія Володимирівна Кочерга. – Збірник наукових праць ЛОГОС, 2020. – С. 64–66.
8. Лавріненко Л. І. Педагогіка здоров'язбереження в умовах Нової української школи /Л. І. Лавріненко // Педагогіка здоров'я : збірник наукових праць ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернігів, 27–28 вересня 2019 р.). – Чернігів, 2019. – 392 с. – С. 118–122.
9. Лавріненко Л. І. Сучасні підходи до здоров'язбережувального уроку в освітньому процесі Нової української школи / Лідія Іванівна Лавріненко // Освітні інновації : філософія, психологія, педагогіка : збірник наукових статей у двох частинах. Частина 1 / За заг. ред. О. В. Зосименко. – Суми : ФОП Цьома С. П., 2018. – 360 с.
10. Лапаєва С. Сучасні напрями валеологізації навчальних предметів / Світлана Лапаєва // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми / Зб. наук. пр. – Вип. 8. – Київ-Вінниця : ООО «Планер», 2005. – 547 с. – С. 54–58.
11. Рыбина И. Р. Педагогические условия формирования здоровьесберегающей компетентности учащихся на уроке : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Рыбина Ирина Рудольфовна. – Орел, 2011. – 199 с.
12. Селье Г. От мечты к открытию : Как стать ученым : [пер. с англ. Н. И. Войскунской; общ. ред. М. Н. Кондрашовой, И. С. Хорола ; послесл. М. Г. Ярошевского, И. С. Хорола] / Ганс Селье. – М. : Прогресс, 1987. – 368 с.
13. Шевчук О. А. Процес формування індивідуальної системи валеологічних знань на рівні функції через валеологізацію математики та алгебри в основній школі / Олена Анатоліївна Шевчук // Збірник науково-практичної конференції «Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів ХХІ століття» (19–22 жовтня 2011, м. Чернівці). – Вип. 576. Педагогіка і психологія. – Чернівці : Чернівецький ун-т, 2011. – 208 с. – С. 199–205.
14. Шуляр В. И. Валеологизация современного урока литературы : императивы Василия Сухомлинского и современных ученых / В. И. Шуляр // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия : Педагогика, психология. – 2015. – № 3 (22). – С. 185–190.
15. Шуляр В. І. Валеологічні стратегії сучасного уроку літератури в умовах природовідповідної (ноосферної) освіти : науково-методичний посібник / В. І. Шуляр. – Миколаїв : ОІППО, 2012. – 152 с.
16. Шуляр В. І. Едукативний потенціал валеологізації сучасного уроку/заняття літератури / Василь Іванович Шуляр // Вересень. – 2021. – № 1. – С. 12–22.

Шуляр Василь,
доктор педагогических наук, доцент,
профессор кафедры теории и методики
языково-литературного и художественно-эстетического образования
Николаевский областной институт
последипломного педагогического образования
ул. Адмиральская, 4-а, 54001, г. Николаев, Украина
vasyl.shuliar@toippo.mk.ua

МЕТОДИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ И ТАКТИКИ ВАЛЕОЛОГИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОГО УРОКА/ЗАНЯТИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

(статья вторая)

2.2. Методические основы валеологизации современного урока/занятия литературы

Автор статьи даёт теоретико-методическое обоснование использования системы принципов, методов и приёмов валеологизации урока/занятия литературы. Он предложил как общеметодические, так и специфические методы и приёмы уроков/занятий в системе литературного образования школьников. Статья содержит ряд общеметодических и специфических принципов валеологически сориентированного урока/занятия литературы. Они обеспечат системность действий субъектов урока/занятия. Выписаны организационные формы и методы валеологизации образовательного процесса. Указанные принципы согласуются с целевой направленностью приёмов здоровьесберегающей технологии. Для реализации здоровьесберегающей стратегии в системе литературного образования выделено две группы методов обучения/учения: общепедагогические и специфические. Автор предложил классификатор приёмов реализации здоровьесберегающей стратегии урока/занятия литературы. Подано определение понятия «валеологически сориентированный урок/занятие литературы». Представлена авторская модель «Компоненты здоровьесберегающих технологий в системе литературного образования школьников». Осуществлён обзор некоторых практик реализации компонентов/средств для здоровьесберегающего урока/занятия в системе языково-литературного образования. Валеологизацию урока/занятия или/и учебных предметов ныне активно изучают учёные и реализуют практики. О некоторых из них речь шла в предыдущей (первой) статье. Назовём некоторые: педагогика сохранения здоровья в условиях Новой украинской школы (Лидия Лавриненко, 2019), современные направления валеологизации учебных предметов (Светлана Лапаенко, 2005), особенности процесса формирования индивидуальной системы валеологических знаний путём валеологизации математики и алгебры (Елена Шевчук, 2011), здоровьесберегающие аспекты школьного урока (Ирина Рыбина, 2011), урок литературы с позиций биоадекватной технологии обучения (Анна-Мария Богосвятская, 2015), современные подходы к здоровьесберегающему уроку в образовательном процессе Новой украинской школы (Лидия Лавриненко, 2018).

Ключевые слова: валеологизация образовательного процесса; валеологически сориентированный урок/занятие литературы; здоровьесберегающая технология; классификатор приёмов здоровьесберегающей стратегии; принципы, методы и приёмы валеологизации урока/занятия литературы.

METHODICAL STRATEGIES AND TACTICS OF VAEOLOGIZATION OF THE MODERN LITERATURE LESSON

(article two)

Methodical principles of valeologization of the modern literature lesson

Shuliar Vasyl,

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Director of Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
Associate Professor of Department of Theory and Methods
of Language, Literature, Art and Aesthetic Education
Mykolaiv In-Service Teachers Training Institute
4-a Admiralska Street, 54001, Mykolaiv, Ukraine
vasyl.shuliar@moippo.mk.ua*

The author of the article gives a theoretical and methodological justification how to use the system of principles, methods and techniques of valeologization of a literature lesson. He proposed both general and specific methods and techniques of lessons in the system of literary education of schoolchildren. The article contains a number of general-methodical and specific principles of valeologically oriented literature lesson. They will ensure the systematic actions of the participants of the lesson. Organizational forms and methods of valeologization of the educational process are described. These principles are consistent with the target direction of health technology. To implement a health strategy in the system of literary education, two groups of teaching / learning methods have been identified: general pedagogical and specific. The author proposes a classifier of methods for implementing the health strategy of the literature lesson. For readers, the definition of «valeologically oriented literature lesson» is given. The author's model «Components of health technologies in the system of literary education of schoolchildren» is presented. An overview of some practices in the implementation of components / tools for health lessons in the system of language and literature education is given. Now valeologization of a lesson or/and subjects is being actively studied by scholars and implemented by practitioners. Some subjects were discussed in the previous (first) article. Here are some of these subjects from general to specific: Pedagogy of Health in the New Ukrainian School (Lydia Lavrinenko, 2019), Modern Areas of Valeologization of Subjects (Svitlana Lapayenko, 2005), Peculiarities of the Process of Forming the Individual System of Valeological Knowledge through Valeologization of Mathematics and Algebra (Olena Shevchuk, 2011), Health Aspects of the School Lesson (Iryna Rybina, 2011), the Literature Lesson from the Position of Bioadequate Learning Technology (Anna-Maria Bogosvyatska, 2015), Modern Approaches to the Health Lesson in the Educational Process of the New Ukrainian School (Lydia Lavrinenko, 2018).

Keywords: *classifier of methods of the health strategy; health technology; methods and techniques of valeologization of the literature lesson; principles; valeologically oriented literature lesson; valeologization of the educational process.*

REFERENCES

1. Bohosviatska, A.-M. (2012). Bioadekvatna (noosferna) praktyka literaturnoi osvity: [uroky za bioadekvatnoiu tekhnolohiieiu] [Bioadequate (noosphere) practice of literary

- education: [lessons on bioadequate technology]]. *Zarubizhna literatura v shkolakh Ukrainy*, 4, 16–22 (ukr).
2. Bohosviatska, A.-M. (2015). *Yak zrobyty smachnyi, aromatnyi, kolorovyi urok literatury* [How to make a tasty, fragrant, colorful lesson of literature]. Lviv: Norma (ukr).
  3. Bohosviatska, A.-M. (2012). Zdoroviazberezhuvani ta zdoroviatvorchi tekhnolohii na urokakh svitovoi literatury [Health-preserving and health-creating technologies in the lessons of world literature]. *Zarubizhna literatura v shkolakh Ukrainy*, 6, 14–16 (ukr).
  4. Honcharenko, M. & Luparenko, S. (2010). Poniattia «valeopedahohika» ta «pedahohichna valeolohiia» u psykholoho-pedahohichnii literaturi [The concept of «valeopedagogy» and «pedagogical valeology» in the psychological and pedagogical literature]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 1, 30–38 (ukr).
  5. Kocherha, Ye. (2020). Mistse zdoroviazberezhuvanoi kompetentnosti u strukturi profesiinoi kompetentnosti vchytelia [The place of health competence in the structure of professional competence of teachers]. *Zbirnyk naukovykh prats AIOHOS*, 64–66 (ukr).
  6. Lapaieva, S. (2005). Suchasni napriamy valeolohizatsii navchalnykh predmetiv [Modern directions of valeologizatsii subjects]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, vyp. 8. Kyiv-Vinnytsia: OOO «Planer», 54–58 (ukr).
  7. Lavrinenko, L. (2019). Pedahohika zdoroviazberezhennia v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly [Pedagogy of health in the New Ukrainian school]. *Pedahohika zdorovia: zbirnyk naukovykh prats IX Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Chernihiv, 27–28 veresnia 2019 r.), 118–122 (ukr).
  8. Lavrinenko, L. (2018). Suchasni pidkhody do zdoroviazberezhuvannia uroku v osvithomu protsesi Novoi ukrainskoi shkoly [Modern approaches to health-preserving lesson in the educational process of the New Ukrainian school]. *Osvitni innovatsii: filozofia, psykholohiia, pedahohika: zbirnyk naukovykh statei u dvokh chastynakh*. Chastyna 1. Sumy: FOP Tsoma S. P., 40–43 (ukr).
  9. Rybina, I. R. (2011). *Pedagogicheskie usloviia formirovaniia zdorov'esberegajushhej kompetentnosti uchashchiesja na uroke* [Pedagogical conditions of formation of health-preserving competence of pupils at a lesson]. (Candidate's thesis). Orel (rus).
  10. Sel'e, G. (1987). *Ot mechty k otkrytiu: Kak stat' uchenym* [per. s angl. N. I. Vojskunskoj; obshh. red. M. N. Kondrashovoj, I. S. Horola; poslesl. M. G. Jaroshevskogo, I. S. Horola] [From dream to discovery: How to become a scientist: [trans. from English N. I. Vojskunskaia; total ed. M. N. Kondrashova, I. S. Khorola; after M. G. Yaroshevsky, I. S. Khorola]. M.: Progress (rus).
  11. Shevchuk, O. (2011). Protsey formuvannia indyvidualnoi systemy valeolohichnykh znan na rivni funktsii cherez valeolohizatsiiu matematyky ta alhebr v osnovnii shkoli [The process of forming an individual system of valeological knowledge at the level of function through valeologization of mathematics and algebra in primary school]. *Rozvytok osobystosti ta profesionalizmu fakhivtsia v systemi neperervnoi osvity v konteksti vyklykiv XXI stolittia* (19–22 zhovtnia 2011, m. Chernivtsi). Vyp. 576. *Pedahohika i psykholohiia*. Chernivtsi: Chernivetskyi un-t, 199–205 (ukr).
  12. Shuliar, V. I. (2021). Edukativnyi potentsial valeolohizatsii suchasnoho uroku/zaniattia literatury [Educational potential of valeologization of a modern lesson / literature lesson]. *Veresen*, 1, 12–22 (ukr).
  13. Shuliar, V. I. (2012). *Valeolohichni stratehii suchasnoho uroku literatury v umovakh pryrodovidpovidnoi (noosfernoi) osvity* [Valeological strategies of a modern literature

- lesson in the conditions of nature-appropriate (noosphere) education]. Mykolaiv: OIPPO (ukr).
14. Shuljar, V. I. (2015). Valeologizacija sovremennogo uroka literatury : imperativy Vasilija Suhomlinskogo i sovremennyh uchenyh [Valeologization of a modern lesson in literature: the imperatives of Vasily Sukhomlinsky and modern scientists]. *Vektor nauki Tol'jattinskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Pedagogika, psihologija*, 3 (22), 185–190 (rus).
  15. Vashchenko, O. (2006). Hotovnist uchytelia do vykorystannia zdoroviazberihaiuchykh tekhnolohii u navchalno-vykhovnomu protsesi [Teacher's readiness to use health-preserving technologies in the educational process]. *Zdorovia ta fizychna kultura*, 8, 1–6 (ukr).
  16. Zabashta, L. (1991). *Uzahalnennia y systematyzatsiia znan z ukrainskoi movy. 10 klas* [Generalization and systematization of knowledge of the Ukrainian language. Grade 10]. K.: Osvita (ukr).